

NACSA MÓNIKA

Bevezető elemzés a megállapítási keresetről az 1911. évi I. törvénycikkben

„szabály alól lehet kivételt engedni, de fogalom alól nem”
(Plósz Sándor: A keresetjogról)

Ha a jelen kor kutatója az 1911-ben elfogadott polgári peres eljárásról szóló törvény¹ rendelkezéseit vizsgálja, akkor nem lát annak szövegezésében és rendelkezéseiben számottevő különbséget az 1893-as sommás eljárásról szóló törvényhez képest. Jogosan merül fel a kérdés, hogy szükség volt-e kevesebb, mint két évtizeden belül új perrendtartás elfogadására. A megállapítási kereset szabályozása a Pp.-ben iskolapéldája annak a gyakorlatban és elméletben is végbement folyamatnak, amit jogfejlesztésnek lehet meghatározni. Nem hozott újat a Pp. szabályozása az addigra kialakult perjogi rendszerben, de elvégezte azt, amit egy kódextől elvárható a jogalkalmazó: egységesen, átfogóan és jövőbe mutatóan szabályozott.

I. Fogalom

„A M. anélkül, hogy annak következtében egy v. más irányban végrehajattással való kényszerítés mellett valaminek teljesítésére v. tűrésére köteleztetés foglaltatnék bizonyos jogviszony fenlétének vagy nem létének a felperes jogainak biztosítása végett kimondását célozza.”² A fogalmi meghatározás szerint megállapításra irányuló keresetet³ a peres fél akkor terjeszthetett elő, ha (1) valamilyen jogviszony fennállásának kimon-

¹ Továbbiakban Pp. (Valamennyi, a tanulmányban idézett jogszabály a *Corpus Iuris Hungarici* Digitális Válogatásból került felhasználásra, utolsó hozzáférés időpontja: 2012. október 15.)

² Magyar Jogi Lexikon Hat Kötetben, V. Kötet, szerk.: Dr. MÁRKUS DEZSŐ, Budapest, 1904. 364. p.

³ Pp. 130. § Keresetet valamely jogviszony vagy jog fennállásának vagy fenn nem állásának, ugyyszintén annak bírói megállapítása iránt is lehet indítani, hogy valamely okirat valódi vagy nem valódi, ha e megállapítás szükségesnek mutatkozik a felperes jogállapotának biztosítására az alperessel szemben. Számadási kötelezettség megállapítására a számadást követelő fél, valamely számadás helyességének megállapítására pedig mind a számadást követelő, mind a számadásra kötelezett fél indíthat keresetet. A számadási kötelezettség megállapítására indított keresetben a felperes egyuttal számadást is terjeszthet elő, a melyet meg kíván állapítani arra az esetre, ha az alperes nem terjesztene elő számadást.

dását kérte,⁴ vagy (2) valamely jogviszony fenn nem állásának kimondását kérte,⁵ vagy (3) egy okirat valódiságának vagy nem valódiságának megállapítását kérte.⁶ Ez utóbbi kereseti kérelmet el kell határolni az okiratok megsemmisítésére vonatkozó keresettől,⁷ hiszen ez már a 20. század elején is különleges eljárásnak minősült,⁸ amely aztán a 21. századra teljes egészében átalakult és ma már nem peres eljárásban kizárólagos közjegyzői hatáskörbe tartozó jogkérdés.⁹

A fogalmi tisztázáshoz hozzá tartozik a fenti altípusok közös jellemzője, a fogalom azon eleme, hogy megállapításra irányuló keresetet a felperes csak akkor terjeszthetett elő, ha a kereset betérjesztésére jogos érdekeinek védelme érdekében az alperessel szemben volt szükség.¹⁰ Ez azt jelentette, hogy (1) az alperes a felperessel szemben az adott jogviszony vagy okirat alapján jogellenes magatartást tanúsított és (2) az adott jogviszonyból vagy okirat alapján a felperes teljesítésre irányuló kereseti kérelmet nem terjeszthetett elő.¹¹ Ez utóbbi nem volt abszolút érvényű szabály: a Magyar Királyi Kúria és a 20. század elején megindult kodifikációs munkálatok során az első, 1902-ben megjelent polgári perjogi tervezet miniszteri indokolása is úgy találta, hogy lehetett olyan jogvédelmet igénylő helyzet, amikor a megállapítási keresetnek egyébként marasztalásra is irányuló igényhelyzetben helye volt.¹² Továbbá Kovács Marcell királyi kúriai bíró perrendtartáshoz fűzött, 1927-ben kiadott magyarázatában¹³ a megállapítási keresetet „felperes és harmadik személy közötti jogviszony vagy alperes és harmadik személy közötti jogviszony” megállapítására is megindíthatónak találta.

⁴ Pozitív megállapítási kereset

⁵ Negatív megállapítási kereset, ennek jogszabályi előzményei: 1868. évi LIV. törvénycikk 514.§ Ha valaki egy másik irányában *valamely joggal kérkedik: ezt a 28. §-ban kijelölt bíróság előtt követelheti, hogy a kérkedőnek azon jog érvényesítésére bizonyos határidő tűzessék ki, s ha ez alatt keresetét be nem adná, a vitatott jog a *kérkedőre nézve örökre érvénytelennek nyilváníttassék.*, továbbá 1893. évi XVIII. törvénycikk 16.§ Valamely jogviszony *létezésének vagy nem létezésének*, ugyszintén *valamely okirat valódiságának vagy valótlanságának* bírói megállapítása iránt kereset csak akkor indítható, ha e megállapítás a felperes jogviszonyainak biztosítására alperessel szemben szükségesnek mutatkozik. Az 1. és 2. § korlátai között a *számadási kötelezettség megállapítására* a számadást követelő fél, valamely *számadás helyességének megállapítására* pedig úgy a számadást követelő fél, mint a számadásra kötelezett fél indíthat keresetet. A számadási kötelezettség megállapítása iránt indított keresetben a számadást követelő fél legjobb tudomása szerint számítsa fel azt a követelési összeget, a melyben alperest elmarasztaltatni kívánja arra az esetre, ha a számadását nem terjesztené elő. Felhívási pernek a sommás eljárás alá tartozó ügyekben nincs helye. (Ez az utolsó fordulat tehát azt jelentette, hogy a tisztán megállapítási és számadási kereseti kérelmet a sommás eljárás szabályai szerint lehetett előterjeszteni, míg a felhívási per továbbra is élő jogvédelmi eszközként az 1868-as polgári perrendtartás szabályai alapján volt alkalmazható, mert annak nem valamennyi rendelkezését helyezte hatályon kívül a sommás eljárási törvény.)*

⁶ Itt elsődlegesen az okiratnak mint bizonyítási eszköznek a felhasználhatósága a kérdés.

⁷ Erről szóló rendelkezések az 1911. évi I. törvénycikkben: Tizenötödik cím, 749–754. §§.

⁸ A közforgalom tárgyát képező értékpapírok megsemmisítéséről és elévüléséről az 1881. évi XXXIII. törvénycikk rendelkezett, amíg a többi okirat megsemmisítésére a Pp.-ben foglalt különleges eljárási szabályok voltak irányadóak.

⁹ A hatályos szabályozást az értékpapír és okirat semmissé nyilvánításáról az egyes közjegyzői nemperes eljárásokról szóló 2008. évi XLV. törvény rendezi: 28–36. §§

¹⁰ MAGYAR JOGI LEXIKON V. 1904, 364. p.

¹¹ MAGYAR JOGI LEXIKON V. 1904, 364. p.

¹² MAGYAR JOGI LEXIKON V. 1904, 365. p.

¹³ KOVÁCS Marcell: A polgári perrendtartás magyarázata (Második Kiadás), Budapest, 1927. 418. p.

Érdekes kérdés, hogy a megállapítási kereset hogyan volt értelmezhető a korabeli anyagi jogi viszonyok között. Nem volt egységes magánjogi törvénykönyv,¹⁴ amely anyagi jogi védelmet nyújtott volna az abszolút és relatív jogviszonyokban, mégis ezeket a jogviszonyokat vitték polgári eljárásba.¹⁵ Az anyagi jogi bizonytalanság jól kivehető volt az ítélkezési gyakorlatban, ugyanis jogerős felsőbb bírósági döntés szólt arról, hogy „a jövőben hozható és tényleg nem létező törvénynek ismeretlen és csak feltevésekből, törvénytervezetből merített tartalmától függően jogokat bíróilag megállapítani nem lehet.”¹⁶ A bírának minden egyes eléjük kerülő ügyben előzetesen azt kellett eldönteniük, hogy az az igény, ami előttük volt, polgári peres útra tartozott-e.¹⁷

Az okirat valódiságának vagy valótlanságának megállapítására irányuló eljárással kapcsolatban ki kell emelni, hogy ezekben az eljárásokban a jogkérdés abban állt, hogy az okiratot mint bizonyító eszközt valódinak vagy valótlanak ismerte el az alperes és ez a magatartása volt-e jogellenes.¹⁸ A megállapítási pernek sajátos altípusa volt ez, mivel az okirat valódiságának/valótlanságának megállapítására irányuló kereset nem jogviszonyra, hanem bizonyítási eszközre irányult *közvetlenül*.¹⁹ Kizárólag akkor volt megindítható a per, ha a jogviszony, amelyre vonatkozóan az okirat valódisága vagy valótlanúsága kérdésessé vált, „polgári perútra”²⁰ tartozott. A gyakorlatban felmerült és elbírált elvi kérdés volt, hogy a bizonyítási eszköznek minősülő okirat valódisága vagy valótlanúsága iránt indítható volt-e önálló megállapítási per akkor, ha előzőleg ugyanennek az okiratnak a valódisága/valótlanúsága iránt *kifogással* éltek egy másik eljárásban. A Magyar Királyi Kúria 1899-ben kimondta, hogy a megállapítási keresetet nem lehetett kiterjesztően értelmezni olyan esetekben, amikor a bizonyítási eszköznek minősülő okirat valódisága/valótlanúsága iránti kifogást már elbírálták.²¹ Fontos, hogy ennél a pertípusnál a bíróság hatásköre²² a szerint alakult, hogy abban az okiratban, amelyet eszközként használnak fel, milyen érték szerepelt, tehát a jogviszony értéke volt a döntő.²³

¹⁴ KOVÁCS 1927, 418. p. Azokban a kérdésekben, amelyek anyagi jogi szabályozást igényeltek a magyarázat az 1900-ban elkészült magánjogi tervezet vonatkozó részeit idézte.

¹⁵ *Magyar Jogi Lexikon* V. 1904. 365. p.: „a magánjognak nem tulajdonsága az, hogy bíróilag megállapítható legyen”, ehhez lásd GAÁR Vilmos: A magyar polgári perrendtartás (1911. évi I. T.-Cz.) magyarázata a törvényelőkészítő munkálatok és az idevágó joggyakorlat felhasználásával, Budapest, 1911. 106. p: fogalmi meghatározása szerint ún. „alanyi magánjog bírói ítélettel érvényre juttatása” célját szolgálták a polgári perek.

¹⁶ KOVÁCS 1927, 423. p.

¹⁷ *Magyar Jogi Lexikon* V. 1904. 365. p. Itt kell rögzíteni, hogy a polgári pert a korabeli jogtudomány közjogi jellegű jogviszonynak tekintette, azaz „a per a keresettel megindul és az ítélettel befejezést nyerő jogviszony a bíróság és a peres felek között.” A korabeli közjogi jelleg azt kellett, hogy jelentse, hogy kikényszeríthető volt állami eszközökkel az ítélet tartalma.

¹⁸ *Magyar Jogi Lexikon* V. 1904. 365. p.: „jogi jelentősége tekintetében kételyeket támaszt”

¹⁹ A szerző szerint itt is van egy jogviszony, az okiratot mint bizonyítási eszközt erre vonatkozóan használja fel a fél. Kétségtelen azonban, hogy a bizonyítási eszköznek minősülő okirat valódisága vagy valótlanúsága *ténykérdés*. Arról nem szólt a fogalmi tisztázás, hogy egy okirat valódiságának vagy valótlanságának megállapítása esetén ennek a ténykérdésnek az ítélete prejudikálta-e a jogviszonyra vonatkozó egyéb jogvitát.

²⁰ *Magyar Jogi Lexikon* V. 1904. 366. p.

²¹ TÉRFI Gyula: A polgári perrendtartás (1911: I. t.-c.) és az életbeléptetéséről szóló törvények (1912: LIV. t.-c.; 1912: LV. t.-c.), Budapest, 1925. 105. p.

²² KOVÁCS 1927, 425. p. Járásbíróság és törvényszék előtt voltak megindíthatóak első fokon az eljárások: 1000 pengőig járásbíróság előtt, 2000 pengőig törvényszék előtt.

²³ *Magyar Jogi Lexikon* V. 1904. 367. p.

A megállapítási keresettel szemben helye volt teljesítési viszontkereset előterjesztésének.²⁴ A korabeli perjogtudomány szerint azonban arra nem volt lehetőség, hogy megállapításra irányuló keresettel szemben viszontkeresetként megállapítási keresetet terjesszenek elő.²⁵ Ehhez képest a Pp. 439.§ szerinti azon szabályt viszont alkalmazni lehetett, amely alapján „a perfelvételi határnapon meg nem jelent felperes ellen a keresettel érvényesített jog fenn nem állásának bírói megállapítása iránt indítható kereset.”²⁶ Nem volt annak akadálya, hogy egy elsősorban megállapítási keresetre indult eljárásban a felperes az alperessel szemben további kereseti igényként marasztalási igényt terjesszen elő, tehát az általános szabályok erre a keresetre is álltak.²⁷ Főszabályként a megállapításra irányuló kereseti igény nem évvült el.²⁸

Bár a Pp. 130.§ (2) bekezdése rendezte a számadási viszonyokra vonatkozó keresetet is, azonban erről a fogalmi meghatározással foglalkozó releváns, másodlagos jogirodalomban, kevés szó esett.

A fentiek szerint tehát az 1915-ben hatályba lépett Pp. rendszerében az alábbi megállapításra irányuló kereseteket lehetett az általános szabályok szerint előterjeszteni: (1) pozitív megállapítási keresetet, (2) negatív megállapítási keresetet, (3) okirat valódiságára/valótlanságára vonatkozó kereset ténykérdés eldöntése érdekében és (4) számadási keresetet számadási jogviszonyban álló felek között.

A fogalmi tisztázáshoz hozzá tartozik, hogy a megállapítási kereset és az ún. *előleges bizonyítás*²⁹ egymástól elhatárolásra kerüljenek a korabeli perjogban. Kovács szerint „akkor sincs helye valamilyen tény megállapítása iránti keresetnek, ha ezzel az ezutáni teljesítés iránti perben való bizonyítás megkönnyítése céloztatik, erre való az előleges bizonyítás intézménye, melynek kikerülésével megállapítási pert indítani nem szabad.”³⁰ A két jogintézmény tehát nem egészítette ki egymást. A megállapítási keresetet a magyar perjogban kizárólag több konjunktív feltétel teljesülése esetén lehetett igénybe venni, míg az előleges bizonyítás már egy meglévő kereseti kérelem alapján megindult eljárásban a bizonyítás folyamatában igénybe vehető perjogi eszköz volt. Maga a törvény mondta ki, hogy az előleges bizonyítás esetén nem is volt szükséges a felperes érdekeinek védelme az alperessel szemben.

²⁴ *Magyar Jogi Lexikon* V. 1904. 368. p., KOVÁCS 1927, 426. p. „De nincs kizárva a jbsgnál megindított negatív megállapítási per felfüggesztése (234.§), ha az ellenfél a tszknél teljesítési pert indít.”

²⁵ GAÁR 1911, 121. p. Ez abból a logikai alapvetésből is következett, hogy egy megállapítási kereset elutasítása mindig a keresetben foglalt kérelem ellenkezőjének a kimondását kellett, hogy eredményezze.

²⁶ KOVÁCS 1927, 420. p. Itt tehát formál logikailag egy esetleges pozitív megállapítási keresettel szemben előterjeszthetővé vált egy negatív megállapítási kereset.

²⁷ KOVÁCS 1927, 425. p.

²⁸ *Magyar Jogi Lexikon* V. 1904, 368. p.

²⁹ Pp. 189.§ A kereset, illetőleg a viszontkereset a perben vitássá vált oly jogviszony fennállásának vagy fenn nem állásának bírói megállapítására, a melytől a peres ügy eldöntése egészben vagy részben függ, a 130. § feltétele nélkül is megindítható.

³⁰ KOVÁCS 1927, 421. p.

II. Szabály: a megállapítási kereset tudományos mérlege

1. A keresetjog absztrahálásáról és a megállapítási kereset gyűjtőfogalommá válásáról

Nem kérdés, hogy már ebben az időszakban is lényegében minden marasztalási kereset tartalmazott megállapításra irányuló kérelmet, de a marasztalási kereseti kérelem végrehajtásra alkalmas igény volt. A két keresettípus a bíróság által alkalmazandó jogkövetkezmények vonatkozásában vált el egymástól. A megállapítási keresetnek helyt adó bírói döntés ugyanis klasszikus módon nem volt végrehajtható.³¹ Kovács szerint a legfontosabb kérdés, amit a megállapítási kereset dogmatikai elemzése kapcsán fel kellett tenni, arra vonatkozott, hogy az adott „kereset a felperes jogállapotának biztosítására szükséges-e?”³²

A megállapítási kereset tudományos mérlegéhez fogódzót jelentenek különösen Plósz Sándor munkái,³³ Magyary Géza klasszikus polgári perjogi tankönyve,³⁴ és a Jogtudományi közlönyben megjelent, a Pp. elfogadását megelőzően született önálló perjogtudományi magyarázatok. Ezekből megismerhető a korabeli tudomány álláspontja a végrehajtási szempontból kicsit sántának tűnő jogintézményről.³⁵

Plósz A keresetjogról írt tanulmányában a vonatkozó német-osztrák dogmatikát tekintette át³⁶ és a római perjog fogalmait, intézményeit összehasonlító elemzéssel vetette egybe az akkor hatályos magyar perjogi rendszerrel.³⁷ A jogértőnek volt tehát egy viszonyítási pontja akkor, amikor Plósz keresetjoggal kapcsolatos elméletét akarta megérteni, ami egyben a perjogi kodifikáció fő elméleti irányát is jelentette. Hátránya azonban a munkának, hogy a kodifikátor-tudós Plósz tisztán elméleti kérdésekben is bonyolult módon fogalmazott, ami inkább a kor, mint a kor tudósának a számlájára volt írható.

A polgári per közjogi jogviszony volt, ami „a bíróság és a felek között” jött létre, teljesen elvált a magánjogtól, attól független igényként értelmezték.³⁸ Plósz szerint volt párhuzamosság a római jogból ismert *formula iránti igény* és a magyar polgári perjogban létező kereseti jog között. Szerinte a polgári kereseti jog elvált az eredeti vagy mö-

³¹ GOTTL ÁGOST: *Polgári perrendtartás (1911:I. T.C.) magyarázatokkal*. Budapest, 1911. 115. p. Ezek szerint a megállapítási keresetet azért terjesztette elő a felperes, hogy az alapeljárásban születő ítéletet aztán egy közigazgatási, vagy végrehajtási vagy csődeljárásban eredménnyel használhassa fel., GAÁR 1911, 112. p.: Perköltségre azonban ilyen perekben is vezethető volt végrehajtás.

³² KOVÁCS 1927, 421. p.

³³ PLÓSZ SÁNDOR: *Magyar polgári törvénykezési jog*. Budapest 1906., PLÓSZ SÁNDOR: *Összegyűjtött dolgozatai*. Budapest, 1927.

³⁴ MAGYARY GÉZA: *Magyar polgári perjog*, Második teljesen átdolgozott kiadás, Budapest, 1939.

³⁵ GAÁR VILMOS: *A praeiudicialis kereset*. Jogtudományi közlöny (Törvénykezési szemle) 1895/1. 3–6. p., ARANY SÁNDOR: *Praejudicialis perek a sommás eljárásról szóló javaslatban és a gyakorlatban*. Jogtudományi közlöny 1893/7. 53–55. p., TELESZKY ISTVÁN: *Sommás eljárás és megállapítási kereset*. Jogtudományi közlöny (Törvénykezési szemle) 1893/50. 399–400. p.

³⁶ Idézi Savigny, Windscheidt, Wetzell, Ungert, Bekkert, Bülowt.

³⁷ MAGYARY 1939, 368. p.: a jogtudós szerint a római jog is ismerte az ún. praejudicialis perek intézményét, de közel sem olyan absztraháltan, mint ahogy az a modern kori magyar perjogban kialakult német-osztrák mintára.

³⁸ PLÓSZ 1927, 26. p., PLÓSZ 1906, 3. p.

götte meglévő magánjogi igénytől.³⁹ A kereset a jogsérelmet szenvedett alany igénye volt az állammal szemben, hogy jogvédelemben részesüljön.⁴⁰ Itt kell tisztázni, hogy Plósz is ismerte a magánjogi keresetjog fogalmát, ezt azonban a szerződésben kikötött választott bírósági eljárás eszközének tekintette, ami ebben az időszakban jogalkalmazói ritkaságnak számított.⁴¹ A kereset benyújtásakor tehát elegendő volt, ha a jogában sértett fél magánjogát *állította*. A kereset benyújtásával a jogában sértett fél és az állam között jött létre egy olyan jogviszony, amelynek célja a jogvédelem biztosítása volt.⁴²

Plósz szerint a megállapítási kereset ún. praejudiciális kereset volt.⁴³ Az ilyen típusú keresetek, álláspontja szerint „valamely megállapításra, azaz pusztán bírói elismerésre, nem pedig marasztalásra irányulnak.”⁴⁴ Plósz ismertetette Windscheidnek azt az elméletét, amely szerint a megállapításra irányuló kereset⁴⁵ valójában egy elismerési igényt jelentett az állammal szemben.⁴⁶ Az igény tartalmát tekintve különleges volt, mivel egy állapot, tény létezésének kérdésében kellett a bírónak döntenie. A kereset benyújtásához szükséges volt, hogy „az elismerést a keresőre nézve kívánatosá tegye. [...] Ezen jogi érdek nem az, amely az elismerendő jog tartalmában foglaltatik és amely a jogérvényesítési kereset megindítására magában véve elegendő, hanem attól különböző, épen csak a praejudiciális keresetet megalapító jogi érdek.”⁴⁷ Érdemes ezt a fordulatot összevetni a Pp. azon rendelkezésével, amely szerint a felperes megállapítási keresetet kizárólag érdekeinek az alperessel szemben való megóvása végett terjeszthetett elő.⁴⁸ Itt ugyanis különbség volt a német és a magyar szabályozás és dogmatika között.

A német tételes jog és a jogtudomány is szélesebbre nyitotta a keresettel érvényesíthető igény előtt az utat, mint a magyar jogi megoldás: a német perjog értelmében elegendő volt az állammal szembeni jogi igény megléte, míg a magyar perjog ezt az igényt *per definitionem* a polgári peres kereset jellegéből feltételezte és azt mondta, hogy a konkrét igénynek az alperessel szemben kell fennállnia a *megállapítási kereset benyújtásához*. A bírói ítélet jogot teremtett: az lett jog vagy tény, amiről a bíró ítéletben nyi-

³⁹ PLÓSZ 1927, 31. p. „A magánjognak a peralapítás keresztülvihetése miatt nem kell létezni, sőt ha létezése bizonyos, peralapításra nem is kerülhet a dolog. A magánjog létezése az ítéletig bizonytalan, nem érvényesíthetik, már pedig a mi keresetjogunknak az ítélet előtt a peralapításnál léteznie kell és az a peralapítás befejezésével érvényesül, célját elérte.”

⁴⁰ PLÓSZ 1927, 16. p.

⁴¹ PLÓSZ 1927, 32. p.

⁴² PLÓSZ 1927, 51. p. „a per célja a pertárgy valóságának vagy valótlanságának megállapítása”, ettől a tudományos állásponttól azonban eltérő szemlélet is érvényesült, így GAÁR 1911, 106. p.: „a bíróság mind pártatlan harmadik személy, a peres felek közti jogviszonyt ítéletben eldöntve összhangot teremt a fél joga és a tételes jog között.” Azt Gaár sem vitatta, hogy létrejött egy közjogi jogviszony a felek és a bíróság között is, azonban a polgári per súlypontját nem a Plósz által meghatározott közjogi jellegre helyezte, hanem az alanyi magánjog elbírálására.

⁴³ PLÓSZ 1927, 11. p: ide sorolta az egyes jognyilatkozatok érvényességével kapcsolatban benyújtott kereseteket is

⁴⁴ PLÓSZ 1927, 12. p.

⁴⁵ A vonatkozó rész szerint *elismerési kereset*.

⁴⁶ PLÓSZ 1927, 13. p. Érdekeség, hogy a fogalmi tipizáláshoz képest megállapítási kereset alatt Plósz kizárólag a pozitív megállapítási keresetet értette.

⁴⁷ PLÓSZ 1927, 13. p.

⁴⁸ KOVÁCS 1927, 427. p. „a megállapítás szükségessége fennforog, ha a felperes joga vagy jogállapota a bírói megállapítás nélkül felperes kárával befolyásolhatnák vagy veszélyben forogna – ha e veszély az alperestől származik vagy az alperes részéről fenyegeti a felperest.”

latkozott. Ilyen értelmezés mellett a bíró nem eredeti jogalkotói minőségben, de valójában mégis jogot alkotott.⁴⁹

A per tárgyának és a kereset címének a kapcsolata is új vizsgálati szempontot jelentett. Plósz szerint „itt a jogok közvetlenül képezik a kereset-címeket és a pertárgyat. (...) a mi actio-rendszerünk a germán subjectív jognézetnek felel meg.”⁵⁰ Ez azt jelentette, hogy a Pp. alkalmazása során a kereseti kérelemnek két fontos eleme lépett előtérbe a korábbi perrendtartás és a sommás eljárás rezsimjéhez képest: a kereseti *kérelem* és a *tényállás*. A kérelem jelentőségének növekedése azt is jelentette, hogy a tipizálás is kazuisztikusabbá vált.⁵¹ Messzemenő következtetések levonása helyett egyelőre csak az állítható biztosan, hogy a keresetjog absztrahálásával egyidejűleg, és a kérelem, tényállás kettősének kiemelésével együtt az egyes kereseti kérelemtípusok száma is megnövekedett. Érdekes tény, hogy a paradigmaváltással párhuzamosan jelent meg a joggyakorlatban a megállapítási kereset is mint legkevesebb négy keresettípust magába foglaló gyűjtőfogalom és jogintézmény. A kereseti kérelem és a kereseti jog tehát így váltak el egymástól. Előbbi a konkrét magánjogi igényt, „az állított címet”⁵² jelentette, míg az utóbbi az absztrakt, közjogi kereseti jogot általánosan az állammal szemben, és a magyar perjogban konkrétan az alperessel szemben.

Plósz elméleti munkájában csak érintőlegesen szólt a megállapítási keresetről, kizárólag a kereseti jog, a konkrét kereset és a közjogi viszony elméletének példászerű magyarázataként írt róla. Akadtak azonban a tudós kortársai között olyanok, akik behatóbban tanulmányozták ennek a keresettípusnak a mibenlétét, így Magyary Géza.

Magyary értelmezésében „a per lényege szerint a peresfeleknek *közjogi lekötélezési viszonya az állammal szemben*,”⁵³ a polgári per külső megjelenésében inkább úgy tűnt, mint a felek által irányított jogviszony, amelyben „ők jogosítva vannak a perben az államtól jogvédelmet követelni s így az állam van a perben a feleknek lekötélezve.”⁵⁴ A peres jogviszony elvált a magánjogi viszonytól Magyary elméleti rendszerében is.⁵⁵ Élesebben lehet látni, hogy a perjog közjogi jellegét tovább differenciálta: „A per mint ilyen a felek közt közjogi jogviszonyt nem létesít.”⁵⁶ Az elméleti különbség abban állt, hogy ezt a közjogi viszonyt kizárólag kétoldalúnak (Plósz elmélete) vagy háromoldalúnak (egy közjogi és egy magánjogi viszony) értelmezték (Magyary elmélete) a jogtudósok. A megállapítási keresettel kapcsolatban Plósszal ellentétben viszonylag részletes elméleti háttérrel adott. Magyary értelmezésében egy kereset vagy „megállapításra, vagy pedig konstituálásra” irányult.⁵⁷ Értelmezésében a megállapítási keresettel kizárólag

⁴⁹ PLÓSZ 1927, 46. p.: „Az állam nyilvánítja akaratát, hogy a magánjogviszonyokban mi legyen jog és egyúttal akaratának valószínűségét megigéri. Ezen jogképzés mellett, a melyet a priori jogképzésnek nevezhetünk, a keresetjog egy előre adott eszköz, a mely szorosan céljához, t. i. az egyes akaratának állami akaratá (is) való szilárdításához simul.” KOVÁCS 1927, 426. p. „a keresetnek helyt adó ítélet res iudicatum teremt (...)”

⁵⁰ PLÓSZ 1927, 50. p.

⁵¹ Erről a fogalmi tisztázás végén tett összefoglalás is tanúskodik: pozitív, negatív megállapítás, okiratok valódisága/valótlansága, számadási kereset.

⁵² PLÓSZ 1927, 51. p.

⁵³ MAGYARY 1939, 8. p.

⁵⁴ MAGYARY 1939, 8. p.

⁵⁵ MAGYARY 1939, 9. p.

⁵⁶ MAGYARY 1939, 10. p.

⁵⁷ MAGYARY 1939, 355. p.

„egy magánjogi viszony létezését vagy nemlétezését, egy okirat valódiságát vagy valótanságát deríti ki.”⁵⁸ A logikai csavart mégis az jelentette, hogy a marasztalási kereset a megállapítási kereset alosztályaként jelent meg.⁵⁹ A tudós azzal érvelt, hogy az állami felhatalmazása alapján eljáró bíróság által hozott ítélet *mindeképp végrehajtható*. Ez elmentmondani látszott a jelen munka második részében rögzítettekkel, nevezetesen, hogy a megállapítási kereset alapján hozott ítéletet nem lehetett végrehajtani. Ezek szerint volt tehát olyan tudományos álláspont, amely áttörte a fogalmi szigort.⁶⁰

A polgári per közjogi jellegén túl a perjogtudomány a megállapítási per kapcsán egy új vizsgálati szempontot is beemelt, ez pedig a kereset szükségessége volt.⁶¹ Megállapítási eljárásra indult perek felülvizsgálati szakaszában az eljáró Magyar Királyi Kúria külön vizsgálhatta az eljárási szabályok esetleges megsértése esetén azt a kérdést, hogy szükséges volt-e az eredeti kereseti kérelem beterjesztése.⁶² De nem csak a felsőbb bírói fórum volt jogosult és egyben a per közjogi jellegéből adódóan kötelezett is a *szükségességi kontrollt* elvégezni, hanem az első tárgyalást elmulasztó alperessel szemben az első fokon eljáró bírói fórum is.⁶³ Azt azonban Kovács is elismerte, hogy a szükségesség kérdésében „sem az elmélet, sem a gyakorlat nem egységes.”⁶⁴

2. A pozitív megállapítási keresetről

A megállapításra irányuló keresetet Magyary két csoportra osztotta: (a) „megállapítóan elmarasztalás iránti keresetre”⁶⁵ és (b) „pusztán csak megállapítás iránti keresetre.”⁶⁶ Az (a) pont alá sorolt kereset a klasszikus marasztalásra irányuló keresetnek felelt meg, míg a (b) pont alatti kereset a Pp. 130.§-ban is szabályozott megállapítási kereset volt. A megállapítási keresetet tipikusan nem magánjogi jogosítvány, hanem ún. magánjogi érdek védelme érdekében adta a jogrendszer a felperesnek.⁶⁷ Magyary szerint a megállapítási kereset alapján született ítélet „megdönthetetlen alapot teremt egy másik per, esetleg a végrehajtás kivételével, valamely más hatósági eljárás számára.”⁶⁸ Érdekes koncepció volt ez, amelyben „a végrehajtás kivételével csak más hatósági eljárásnak le-

⁵⁸ MAGYARY 1939, 355.p.

⁵⁹ MAGYARY 1939, 355–356. pp.: a szerző saját álláspontjának alátámasztására érvelt *Bacsó Jenő* hasonló hármas osztályozásával.

⁶⁰ Ehhez képest teljesen más és a fogalmi rendszerbe illeszthető megkülönböztetést alkalmazott GOTTL 1911, 115. p.: megállapítási és teljesítési kereset között tett különbséget., GAÁR 1911, 110. p.: „A polgári per mint jogvédelmi eszköz [...] a magánjogot három állapotában oltalmazza: [...] a jogosított valaminek teljesítését, türelését vagy abbahagyását követelheti, [...] a jogosított ily követelés hiányában marasztalást nem terjeszthet elő, a jog létezésének vagy nem létezésének bírói megállapítását, [...] a jogérvénytelenítés vagy jogváltozás [...] csupán bírói ítélet útján érvényesülhet.”

⁶¹ KOVÁCS 1927, 428. p.

⁶² KOVÁCS 1927, 428. p.

⁶³ KOVÁCS 1927, 428. p.

⁶⁴ KOVÁCS 1927, 429. p.

⁶⁵ MAGYARY 1939, 360.p.

⁶⁶ MAGYARY 1939, 361.p.

⁶⁷ MAGYARY 1939, 362. p. Itt tehát igazolást nyert az a korábbi következtetés, amely szerint a jogtudomány által kiterjesztően értelmezett kereseti jog intézményének terjedése együtt járt a keresettípusok bővülésével.

⁶⁸ MAGYARY 1939, 362.p.

het[ett] alapja”⁶⁹ a megállapítási keresetből született ítélet. Erről a más hatósági eljárásról azonban a tudós magyarázata nem szólt bővebben. Magyary nem vont éles határt abban a jogkérdésben, hogy megállapítási keresetet milyen követeléssel kapcsolatban lehetett előterjeszteni, szerinte „rendszerint le nem járt követelésünk védelmére szolgált”⁷⁰ ez a keresettípus.⁷¹ Ami azt jelentette tehát, hogy akár lejárt követelés mögötti érdek érvényesítését is megvalósíthatónak tartotta megállapítási kereset alapján.⁷² Magyary „pusztán csak megállapítás iránti kereset” értelmezése első olvasatra a kereset-jog 20. század elején meggyökeresedett kiterjesztő értelmezése mellett is tágra nyitotta a dogmatikai értelmezés kereteit. Azért lehet ezt állítani, mert a jogtudós álláspontjának mondott ellent maga a Pp. 130.§ és a Magyar Királyi Kúria és a Királyi Ítéltáblák gyakorlata is, amelyet a szerző ismert és elismert.⁷³ Amiről a jogtudósi magyarázat szólt, az valójában két olyan keresettípus volt, amelyeket nem a Pp. szabályozott, de a tudós a megállapítási kereset fogalma alá tartozónak minősítette azokat.

A szóban forgó keresettípusok mögötti két háttérjogszabály időben korábban született, mint a Pp. Az egyik a végrehajtási eljárásról szóló 1881. évi LX. törvénycikk volt.⁷⁴ A másik törvény pedig az 1881. évi XVII. törvénycikk, a csődtörvény.⁷⁵ A megállapítási kereset tartalmát a sommás eljárásról szóló 1893. évi XVIII. törvénycikk szabályozta először.⁷⁶ Arany Sándor 1893-ban megjelent tanulmányában úgy érvelt, hogy a Vht.-ban szabályozott ún. sorrendi perre utasítás⁷⁷ volt az előzménye annak a pertípusnak,

⁶⁹ MAGYARY 1939, 363. p.

⁷⁰ MAGYARY 1939, 363. p.

⁷¹ MAGYARY 1939, 363. p.: Így különösen Magyary szerint előterjeszthető volt a megállapítási kereset kölcsönfelmondás érvényességének kimondására, amely véleményét a Magyar Királyi Kúria egy 1915-ből, tehát még a sommás eljárásról szóló törvény hatálya alatt folytatott ügyben hozott ítéletből vezette le. Érdekessége az érvelésnek, hogy a jogviszony szüntető egyoldalú jognyilatkozat alapján kialakult igényhelyzetre csak megállapítási keresetet terjesztettek elő, tekintettel arra, hogy a kölcsönügylet mögött egy olyan viszony húzódott meg, amelyben elszámolásnak kellett lennie. Erre az elszámolásra célszerű lett volna, ha a bíróság kötelezi a feleket, azaz olyan döntést hoz, amelyben végrehajtható kötelezettségekről rendelkezik.

⁷² MAGYARY 1939, 363. p.: „midőn jogosítványunkat másokkal és nem a kötelezettel szemben kell megvédeni, közömbös, vajjon az lejárt-e vagy sem. [...] Ezen szempont alá esik az igényper. Az igénylő a végrehajtó ellen indítja meg az igénypert, még akkor is, ha a követelés lejárt. Vht. 92.§ Az igényper, s ezt ebben a munkánkban újból kiemeljük, megállapítási per. A helytadó ítélet, mely az igényt megállapítja, alapul szolgál arra, hogy a bíróság a lefoglalt tárgyakat a zár alól feloldja. Ugyanezen szempont alá esik a csődhitelező pere, amelyet a felszámoláskor megtámadott s lejárt, mert a csődnyitással a követelések lejárnak, követelése tárgyában indít a megtámadó ellen. Cst. 145.§.”

⁷³ MAGYARY 1939, 364. p.: „A Kúria azonban mégis egészen általánosságban követi a bírói gyakorlat gyanánt, hogy ha a felperesnek van módja elmarasztalás iránt perelni, nem indíthat pert sikeresen csak megállapítás iránt, mely okból ilyenkor a megállapítás iránti keresetet következetesen elutasítja. Ezt a gyakorlatot követik az ítéltáblák is.”

⁷⁴ Továbbiakban Vht.

⁷⁵ Továbbiakban Cstv.

⁷⁶ Továbbiakban S.E.

⁷⁷ Vht. 119.§ (7) Azon hitelező követelése, a ki biztosítási végrehajtás folytán nyert zálogjogot, a zálogjogi elsőség sorrendjébe soroztatik ugyan, de ha az érdeklettek között ellenkező megállapodás nem jön létre, a megfelelő összeg a követelés iránti per jogerejű eldöntéséig, bírói letétbe helyeztetik. Ha törvényes zálogjoggal bíró valamely követelésnek valódisága vonatik kétségbe, a megfelelő összeg bírói letétbe helyezése mellett, a követelő a keresetének az illetékes bíróság előtt, a végzés jogerőre emelkedésétől, és a mennyiben a követelés még le nem járt, a végzésben kitüntetendő lejárat naptól számított 30 napi zárhatáridő alatt leendő meegindítására utasittatik. Ezen per, az érdeklettek beavatkozási jogának épségben maradása mellett, a végrehajtást szenvedő ellen indítandó.

amelyet ő általánosságban praejudiciális pernek nevezett és valójában az S.E.-ben szabályozott megállapítási kereset előzményeként szolgált.⁷⁸ Az igényper,⁷⁹ amelyet Magyary említett a fentiekhez képest annyiban különbözött, hogy azt nem azokkal a szabályokkal lehetett igénybe venni, mint amelyek akár az S.E., akár a Pp. alapján a megállapítási keresetre vonatkoztak.⁸⁰ Arany a sorrendi perre utasítás és a végrehajtási törvényben szabályozott más, megállapításra irányuló keresettel kapcsolatban úgy érvelt, hogy a német birodalmi perrendtartás alkalmasabb volt a jogvédelemre, mert a megállapítási kereset benyújtásakor nem követelte meg az alperessel szembeni jogvédelmi igény meglétét, csupán azt követelte meg, hogy a felperes általános jogi érdeke mielőbb biztosítást nyerjen.⁸¹ Ezt az érvelést a korabeli Magyar Királyi Kúria által, kifejezetten a sorrendi perre utasítás alapján megindított keresetekre is el lehetett fogadni. Rendszerint egy abszolút szerkezetű, tehát a jogosultat valamennyi más, harmadik személlyel szemben megillető igény védelme érdekében indították meg az eljárást. A sorrendi perre utasítás alapján megindított perekben a jogkérdés telekkönyvi bejegyzések körül forgott és rendszerint az egyes hitelezők jogának „kitisztázása” végett a többi hitelezővel szemben indult meg az eljárás. Az eljárás végén „a jogerős sorrendi végzéssel szemben a tkvi állás többé nem bír joghatállyal, rendszerint még akkor sem, ha a sorrendi végzés a tkvi állással ellenkezik.”⁸²

Teleszky István az S.E.-ben szabályozott megállapítási keresetet tartós, irreverzibilis jogviszonyok egyoldalú megszüntetésére alapított igények érvényesítésénél látta betervezhetőnek azzal, hogy azok között is a pertárgyérték szerinti különbséget meg kellett tartani, mivel azok az ügyek, amelyekben nem került a jogviszony az S.E. hatálya alá, ott a régi, 1868. évi LIV. törvénycikkben szabályozott, polgári perrendtartás szerint kel-

⁷⁸ ARANY 1893, 53. p.

⁷⁹ Vht. 92.§ Az igénykereset csupán a végrehajtató ellen, s ha több végrehajtató van, valamennyi ellen intézendő, és a végrehajtás foganatosítására illetékes bíróságnál annyi példányban adandó be, hogy a bíróságnál egy példány megtartatván, mindenik alperesnek egy-egy példány jusson. A bírósági példányhoz a végrehajtási jegyzőkönyv vagy annak kivonata hiteles másolatban melléklendő. Az igénylő felperes és a végrehajtást szenvedő felzetten értesíttetnek. Utóbbi a végrehajtató jogának megvédése végett a perbe beavatkozhat.

⁸⁰ Magyary hivatkozása összevetve a Vht. vonatkozó rendelkezéseit tehát nem tekinthető kétséget kizáróan azonosságokon alapuló előzménynek. KOVÁCS 1927, p. 420. A jogtudomány megosztott volt ezzel a pertípussal kapcsolatban azért, mert Kovács az ún. „törvény által megengedett megállapítási keresetnek” minősítette, de ismertette Almási Antal ezzel kapcsolatos véleményét is, aki szerint „ez nem megállapítási per, mert a felmentés megfelel a marasztalásnak.”

⁸¹ ARANY 1893, 54. p.

⁸² ARANY 1893, 55. p.

lett eljárási.⁸³ A régi, 1868-as perrendtartás azonban nem ismerte a megállapítási kereset jogintézményét, tehát egy jogszabályi szempontból kevert eljárás alakult ki.⁸⁴

Magyary a megállapítási keresethez sorolta a Cstv.-ben szabályozott, a csődhitelező által benyújtható keresetet. Erről a keresetről Apáthy István 1887-ben⁸⁵ azt a jogtudományi és gyakorlati magyarázatot adta, amely szerint „a per rendes útjára utasítatik”⁸⁶ az olyan követelés, amelynek akár valódiságát, akár az osztályát, akár mind a két jellemzőjét akár a tömeggondok, akár a hitelezők támadták meg.⁸⁷ Az eljárás lényege a következő volt: ebben a korszakban a tömeggondok volt az a személy, aki a csődbe jutott kereskedő, vagy kereskedőnek nem minősülő természetes személy vagyonát a csőd elrendelését követően kezelte. Ettől a személytől elkülönült a csődgonok, aki jórészt a csőd- és a felszámolási eljárás operatív részét bonyolította. Ebbe a körbe tartozott az ún. *felszámolási tárgyalás* lebonyolítása is. Ebben az eljárásban arról döntött a tömeggondok és az adós hitelezői, hogy az előzetesen bejelentett hitelezői igények valódiak és osztályba sorolhatóak voltak-e.⁸⁸ Magáról a hitelezői igényről a tömeggondoknak kellett határozatában kimondani, hogy elfogadja-e valósnak és az előzetesen megjelölt osztályba sorolhatónak. Ez nem jelentette azt, hogy kizárólag a tömeggondok nyilváníthatta ki véleményét, de a többi hitelező által támasztott ellenvetések a tárgyalásnak ebben a szakaszában joghatállyal nem bírtak. Ha a felszámolási tárgyalás során a tömeggondok nem fogadta el a hitelezői igény akár valódiságát, akár osztályát és döntött az igény elutasításáról, akkor a felszámolási tárgyalás addigi nem peres eljárásból átfordult az immáron felperes igényt bejelentő hitelező kérelmére peres eljárássá.⁸⁹ Ezt az eljárást a csődöt elrendelő bíróság folytatta le részben a Cstv., részben a hatályos kereskedelmi törvény rendelkezései alapján. A per „legitimatio”-ját a felszámolási tárgyalás jegyzőkönyve képezte, míg a hitelezői igényrel fellépő felperes keresetének arra kellett irányulnia, hogy a bíróság a követelésről mondja ki annak (a) valódiságát és osztályát, vagy (b) csak a valódiságát, vagy (c) csak az osztályt állapítsa meg.⁹⁰ A bíróság megállapító határozatával szemben helye volt fellebbevitelnek, amely akár az első fokon hozott határozattól merőben eltérő döntést is eredményezhetett. Lényeges eleme volt ennek az

⁸³ GAÁR 1895, 4. p.: „A rendes eljárásban a bírói szokásjog, a sommás eljárásban a törvény teszi lehetővé a praepudiciális keresetek indítását [...] a bérleti jogviszony létrejötte, [...] valaki a velem meghatározott számú évre kötött bér szerződést felmondással megszüntetni akarja.”; TELESZKY 1893, 400. p.: „[...] valamely bérleti jogviszony létezésének vagy nem létezésének megállapítása iránti kereset.”; TÉRFY Gyula: A polgári perrendtartás törvénye és joggyakorlata, Budapest 1927, 346. p., ugyanakkor GOTTL 1911, 116. p. szerint akár haszonbérleti szerződéseken alapuló jogviszonyokban is megindítható volt a megállapítási per, ha annak tárgya „valamely haszonbérlet tárgyának átadása akár szerződésileg, akár a keresetben foglalt felmondásnál fogva naptárilag meghatározott naphoz van kötve [...]”.

⁸⁴ KOVÁCS 1927, 423–424. pp. Hitbizományi várományos minőségének megállapításra megindítható volt a megállapítási per. Készfizető kezes és főadós által vállalt kötelezettségek alapján fennálló jogviszonyra ugyancsak megindítható volt a megállapítási per.

⁸⁵ APÁTHY István: A magyar csődjog rendszere Második rész Alaki csődjog, Budapest, 1887, 79. p.

⁸⁶ APÁTHY 1887, 72. p.

⁸⁷ APÁTHY 1887, 72. p.

⁸⁸ APÁTHY 1887, 73. p.

⁸⁹ APÁTHY 1887, 75. p.

⁹⁰ APÁTHY 1887, 80. p.

eljárásnak, hogy a bíróságnak a Cstv. 145.§ alapított megállapításra irányuló kereseti kérelemre hozott határozata valamennyi hitelezővel szemben hatályos volt.⁹¹

A Cstv.-ben meghatározott, speciálisnak minősülő megállapítási kereset valóban alkalmas volt arra, hogy marasztalás nélkül és kifejezetten a hitelezőnek a többi hitelezővel szembeni állapotának védelme érdekében rendezzen egy felmerülő jogkérdést marasztalás nélkül. Érdekesség, hogy Kovács szerint a „csődtömeggondok a hitelező ellen indíthat[ott] oly pert, melynek célja, hogy a bejelentett követelés valótlannak mondassék ki, mert fontos érdek fűződhetik ahhoz, hogy a csődeljárás folyama alatt az ilyen hitelező jogokat és a csődeljárás befejezését gátló, illetve a többi hitelezők érdekeit sértő befolyást ne gyakorolhasson.”⁹²

3. A negatív megállapítási keresetről

A negatív megállapítási keresetnek saját története volt a Pp.-ben. Az 1868-as polgári perrendtartásról szóló törvényben eredetileg a felhívási per⁹³ szolgálta azt a célt, hogy valakit valamely joggal való kérkedéstől tiltson el a bíróság.⁹⁴ A Pp. kodifikációja során megszűnt a felhívási per szabályozási és jogintézményi önállósága. Bár az 1893-as sommás eljárásról szóló törvény és az 1911-es Pp. megállapítási keresetre vonatkozó rendelkezései túlnyomórészt megegyeztek, azonban azt látni lehetett a Pp. indokolásából, hogy a Pp. hatályba lépésével a jogalkotó szándéka kifejezetten az volt, hogy a korábban létező párhuzamosságokat megszüntesse és egységesítsen.⁹⁵

A tudatos jogalkotás és a bírói szokásjog dominanciájának eredményeként is értelmezték a negatív megállapítási kereset fogalmi megjelenését a Pp.-ben. Gaár Vilmos 1895-ben, tehát a Vht. és az S.E. hatálya alatt azzal érvelt, hogy a „jogélet fejlődése azonban lassankint bíróságainkat is megtanította arra, hogy az alanyi jogot a kötelezett félnek nemcsak teljesíteni vonakodása, hanem a kötelezettség el nem ismerése is megsértheti. A jogosítottat mindkét esetben kereset illeti meg a jogsértő ellenében; a kereseti kérelem [...] a kötelezettség el nem ismerése esetén megállapításra irányul. Ezt a jogi felfogást a kir. Curia 36. sz. polgári döntvényében, melyben ugyan a felett döntött, hogy lehet-e zálogváltási pert megelőzőleg a zálogváltási jog érvénytelenítése és ezen jog felfegyverzésének törlése iránt külön keresettel fellépni [...] a következő általános jellegű elvi kijelentést tette: < - - - mert valamely jogviszony létezésének vagy nem létezésének bírói elismerését mindenki, a ki erre nézve jogi érdekeltségét beigazolja, önálló [praeindialis] keresettel szorgalmazhatja> Ezen az alapon azután *kifejlődött a bírói szokásjog*, hogy minden olyan esetben, a mikor a peres felek közt támasztott vita a vitatott jog létezésének vagy nem létezésének megállapítása által teljes befejezést nyert, s felperes jogi érdekelttségét kimutatni képes volt, - a praeiudicialis keresetnek hely adatott.”⁹⁶ Való-

⁹¹ APÁTHY 1887, 84. p.

⁹² KOVÁCS 1927, 420. p.

⁹³ 1868. évi LIV. törvénycikk 514.§

⁹⁴ KOVÁCS 1927, 435. p.

⁹⁵ 1911. évi I. törvénycikk indokolása a polgári perrendtartásról a 130.§-hoz, CORPUS IURIS HUNGARICI DIGITÁLIS VÁLTOZAT (2012. október 15.)

⁹⁶ GAÁR 1895, 3. p.

színűleg a bírói jogalakítás és a hatályban lévő normák által szabályozott jogintézmények alkalmazása között félúton volt a megoldás arra nézve, hogy miért is jutott el a jogalkotó 1893-ban oda, hogy általános kereteket teremtett a megállapítási keresetnek, majd a szabályozási párhuzamosságokat megszüntette az 1911-es Pp.-vel.

Negatív megállapítási kereset benyújtásáról „nemcsak akkor lehet szó, ha ügylet nem kötött, hanem akkor is, ha az érvényesen nem jött létre.”⁹⁷ Érdekessége volt ennek a keresettípusnak, hogy gyakran alkalmazták az ügyleti érvénytelenség körében megindított eljárásokban a Pp. hatályba lépését követően.

4. Az okiratok valódiságának/ valótlanságának megállapítására irányuló keresetről

A fenti pertípusoktól eltérő jellegű volt a fogalmi részben is említett okiratok valódiságára vagy valótlanságára irányuló per. Ezekben az ügyekben ugyanis a „puszta tény az elbírálás tárgya.”⁹⁸ Az eljárásban bizonyító eszközként felhasználható okiratról kellett a bíróságnak kimondania, hogy az alperes „az okirat tekintetében jogellenes magatartást tanúsít felperessel szemben.”⁹⁹ Az okirat akkor minősült valódinak vagy valótlannak, ha az „tényleg attól származik, aki kiállítóként fel van tüntetve, vagy ellenkezőleg: nem származik tőle.”¹⁰⁰

A Pp. miniszteri indokolása értelmében: „az alperes jogellenes magatartása abban a ténykedésben rejlik, hogy azt az okiratot, mely az ellenfél irányában valamely jogviszony szabályozására vonatkozik, valótlannak illetőleg valónak tartja, és ezt kinyilvánítja s ez által ennek az okiratnak mint bizonyító eszköznek jogi jelentősége tekintetében kételyeket támaszt.”¹⁰¹ Az okirat ennél a keresettípusnál kettősséget mutatott: egyrészt mint bizonyító eszköz funkcionált, másrészt mint „a jog és kötelezettség érvényességi kelléke a jogéletben”¹⁰² szerepelt. Köz- és magánokirat is tárgya lehetett ennek a megállapítási keresetnek. Érdekes kérdése a korszak jogalkalmazásának és jogtudományának is, hogy törvényi szintű meghatározás hiányában hogyan lehetett értelmezni az okirat fogalmát. Kevés tudományos munka foglalkozott a kérdéssel és a miniszteri indokolása sem adott választ a arra, hogy a polgári perben mi volt az okirat. Ezért volt szerencsés körülmény, hogy Gaár Vilmos királyi ítéltáblai bíró Pp. magyarázata iránymutatást adott erre az első olvasatra talán nem annyira lényeges, de jogalkalmazási szempontból kulcsfontosságú fogalomra.

A bíró értelmezésében különbséget lehetett tenni ún. *bizonyító eszköz okirat* és *érvényességi okirat* között. A két típus mint kevesebb a többen is meghatározható volt. Az előbbi, azaz a bizonyító eszköz okirat olyan „csak írásjelekből alkotott maradandó és érzéki észlelés alá eső feljegyzés, mely valamely jogi jelentőséggel bíró tény bizonyítására való.”¹⁰³ Ehhez képest az érvényességi okirat „a törvény vagy a felek megegyezése

⁹⁷ KOVÁCS 1927, 429. p.

⁹⁸ MAGYARY 1939, 365.p.

⁹⁹ GAÁR 1911, 114. p.

¹⁰⁰ KOVÁCS 1927, 438. p.

¹⁰¹ 1911. évi I. törvénycikk indokolása a polgári perrendtartásról a 130.§-hoz, *Corpus Iuris Hungarici digitális változat* (2012. október 15.)

¹⁰² GAÁR 1911, 118. p.

¹⁰³ GAÁR 1911, 118. p.

folytán az írásba foglalás mint érvényességi kellék szerepel.”¹⁰⁴ Az okirat tárgya kizárólag olyan jogviszony lehetett, amely érvényesíthető polgári perben lehetséges volt, „ez a per mindig vagyoni jogi per”¹⁰⁵ volt. A keresetet bárkivel szemben be lehetett nyújtani az illetékes és hatáskörrel rendelkező bíróságnál, akire az okirat kötelezettségvállalást vagy jogot állapított meg akár közvetlen, akár közvetett módon és esetleg magatartásával a felperesnek az okirattól eredő jogát veszélyeztette, tehát nem csak az okirat kiállítójával szemben volt helye a keresetnek.¹⁰⁶

5. A számadási keresetről

A Pp. értelmében a megállapítási keresettel egyidejűleg került rendezésre a számadási kereset jogintézménye. Eredetileg ezt az önállóvá váló keresetet nem tartalmazta az 1868-as polgári perrendtartás. Először az 1881. évi LIX. törvénycikk szabályozta a számadási viszonyokból származó igényre vonatkozó eljárást.¹⁰⁷ Két lehetőséget rögzített az 1881-es jogszabály: vagy (1) a számoltató nyújtott be azért a kötelezettel szemben keresetet, hogy az terjesszen elő „fölszerelt számadást”,¹⁰⁸ vagy (2) a kötelezett a számoltatóval szemben azért, hogy az ismerje el a számadás helyességét.¹⁰⁹ Törvényszéki hatáskörbe rendelte a jogszabály a per eldöntését úgy, hogy a jogi képviselőt kötelező volt.¹¹⁰ A törvény alanyi hatálya a kötelezeti oldalon nem terjedt ki a gyámokra és gondokokra, mert ezeknek a személyeknek a kötelezettségeire az 1877. évi XX. törvénycikk vonatkozik,¹¹¹ továbbá a végrehajtási eljárásokban eljáró zárgondokkal szemben sem.¹¹² Ezekben az eljárásokban a számadással kapcsolatos ellenőrzési és vitarendezési jogkört nem bíróság, hanem hatóság gyakorolta első fokon.¹¹³ Nem volt *ex lege* akadálya annak, hogy „összeköthető”¹¹⁴ legyen a számadási kereset egy teljesítés iránti keresettel is, amelyet bármely perjogilag cselekvőképes személy előterjeszthetett úgy is, hogy „a felperes által igényelt számadási különbözetben való marasztalás iránti kérelemmel terjesztették elő.”¹¹⁵

A számadási pert tehát a kötelezettség megállapítására lehetett megindítani vagy ha a felek között a számadási kötelezettség fennállása nem volt vita tárgya, akkor az előter-

¹⁰⁴ GAÁR 1911, 118. p.

¹⁰⁵ KOVÁCS 1927, 438. p.

¹⁰⁶ GAÁR 1911, 119. p.

¹⁰⁷ 1881. évi LIX. törvénycikk a polgári törvénykezési rendtartásról szóló 1868:LIV. törvénycikk módosítása tárgyában, 81.§ Számadási viszonyokban, a számadást követelő felhívási keresetet adhat be a végett, hogy az, a ki neki számolni tartozik, számadását zárhatáridő alatt mutassa be. E keresetben a felhívó legjobb tudomása szerint felszámítani köteles azon követelési összeget, melyben alperest elmarasztalni kívánja azon esetre, ha számadását nem terjesztené elő.

¹⁰⁸ HERCZEGH Mihály: Magyar polgári törvénykezési rendtartás, Budapest 1891, 637. p.

¹⁰⁹ HERCZEGH 1891, 638.p.

¹¹⁰ HERCZEGH 1891, 640.p.

¹¹¹ TÉRFY 1927, 348. p.

¹¹² HERCZEGH 1891, 640.p.

¹¹³ KOVÁCS 1927, 439. p.

¹¹⁴ GOTTL 1911, 117. p.

¹¹⁵ KOVÁCS 1927, 425. p.

jesztett számadás helyességének megállapítását lehetett kérni.¹¹⁶ Kiterjedt a per gazdasztekre, ügyvédekre, rt. és részvényesei közötti jogviszonyra, továbbá alkalmi egyesületekre, közkereseti társaságokra, tulajdonostársakra, továbbá eseti jellegű magánügyletekben érdekelt magánszemélyekre is.¹¹⁷

III. Összegzés

A Pp. hatályba lépése azt jelentette, hogy az S.E.-ben meghatározott ún. felhívási perek jogintézménye megszűnt,¹¹⁸ és az 1881-es perrendtartás módosító törvénnyel bevezetett számadási pert, az 1881-es Vht.-ban és Cstv.-ben szabályozott, speciális életviszonyokra kialakított megállapítási pereket és az 1893-as S.E.-ben már absztracháltabb formában megjelenő megállapítási pereket összefogta és egy csokorba rendezve, általánosan szabályozta.

A megállapítási kereset szabályanyagának elfogadása beleillett abba a kodifikációs folyamatba, amelyben a jogalkotó felszámolta az addig meglévő, fragmentált szabályozást. Megszűnt az 1868-as polgári perrendtartás és az 1893-as sommás eljárásról szóló törvény dichotómiája a polgári perjog területén. Az önálló perjogi dogmatika rendszerét pedig alkalmazni lehetett erre a keresettípusra is mint közjogi jogviszonyra az állam és peres fél (felek) között.

A pozitív megállapítási kereset előzményeként már a Vht. és a Cstv. is tartalmazott olyan jogvédelmi eszközöket, amelyeknek a célja a hitelező/felperes helyzetének abszolút védelme volt. A negatív megállapítási kereset eredetileg joggal való kérdésessel szembeni eszközként alakult ki, de a Pp. hatályba lépését követően az ügyleti érvénytelenség körében nyert alkalmazást. Az okiratok valódiságára vonatkozó kereset különlegességét megőrizte, mert azt továbbra is ténykérdés eldöntésére lehetett igénybe venni, úgy, hogy egy bizonyítási eszköz képezte a per közvetlen tárgyát. A számadási perek pedig vagy egyéb jogszabályban meghatározott számadási kötelezettségekből eredő, vagy ügyleti jogviszonyból kialakult számadási jogviták rendezését szolgálták.

¹¹⁶ KOVÁCS 1927, 440. p.

¹¹⁷ KOVÁCS 1927, 441–443. pp.

¹¹⁸ MAGYARY 1939, 368. p, HERCZEGH 1891, 636. p. TÉRFY 1927, 344. p.

MÓNKA NACSA

INTRODUCTORY ANALYSIS ABOUT THE ACTION FOR
DECLARATORY PROCEEDINGS REGULATED IN ACT I OF 1911

(Summary)

The present paper is aiming to give an introductory analysis about Article 130 of Act I of 1911 which act was the first modern Hungarian code of civil procedure (*hereinafter* the code of civil procedure). Article 130 regulated the so-called action for declaratory proceedings that action was a special, collective category of legal claim. At the time, the action for declaratory proceedings was introduced in the first order to simplify the regulation of different categories of actions which were aiming the sole declaration of the existence or non-existence of status or fact. Before the adoption of Act I of 1911, dualistic system of civil procedure regulation existed in Hungary which resulted in sometimes overly complicated litigation. Secondly one cannot ignore the improving effect of such a regulatory change since by providing the legal life with such an instrument, the scope of legal protection broadened in a sense that the general concept of the action for declaratory proceedings enabled parties to bring their claims before courts in even such cases where condemnation could not take place.

The action for declaratory proceeding in the code of civil procedure covered totally four subcategories of action; these were the (1) negative action for declaratory proceeding, (2) positive action for declaratory proceeding, (3) action for declaration of validity/invalidity of a document and last but not least (4) action for the declaration of accountability. The code of civil procedure entered into force in 1915, shortly afterwards judgments and rulings of courts were available that not only decided in the merits of the cases but also dealt with the interpretation of the action for declaratory proceedings. Courts by interpreting the words of Article 130 mainly focused on the two conditions simultaneously needed to be met in which there was place for such action: (1) it was the necessity for the protection of the plaintiff's rights against the defendant, and (2) the plaintiff could not demand condemnation. Jurisprudence of civil procedure mostly focused on the comparative examination of the newly introduced action since in the codification process of the code the German, Austrian and even the French codes of respective civil procedures served as models for drafting.